

litike in gledanj kot zaradi opažanj, doživljanj in vsakdanjih razpoloženj mladega slovenskega liberalnega inteligenta tistega časa.

Vasilij Melik

Jelka Melik, Kazensko sodstvo na Slovenskem 1919-1929 s posebnim ozirom na arhivsko gradivo Deželnega sodišča v Ljubljani, Ljubljana, Arhiv Republike Slovenije, 1994, 123 strani

Prižujoča knjiga je magistrsko delo Jelke Melik. V njej je precej več kot bi lahko sklepali iz naslova, saj imamo arhivisti pred sehoj delo, ki po svoji vsebini daje osnovne podatke za gradivo kazenskih zadev od leta 1873 do leta 1929, pri čemer nam postane jasna organizacija in vloga sodišč in tožilstev na vseh stopnjah kazenskega postopka ter sestava arhivskega gradiva pri organih, udeleženih v kazenskem postopku.

Knjigo s 23 poglavji hi lahko razdelili v štiri vsebinske sklope. Prva štiri uvodna poglavja predstavijo položaj kazenskega sodstva v Kraljevini SHS, ki ima na slovenskem ozemlju osnove v avstrijskem pravnem sistemu in organizaciji sodne oblasti. Še posebej pomembno je poglavje o razvoju slovenske pravne terminologije, ki je imela posebno mesto v prizadevanjih slovenskih pravnikov 19. stoletja, je pa danes nemalokrat težko razumljiva.

Osrednji del knjige so poglavja s področja kazenskega prava, to je o razvoju kazenskega procesnega prava s poudarkom na analizi kazenskopravnega reda iz leta 1873, ki obsega opis subjektov in objektov kazenskega postopka ter vrste kazenskega postopka. Spoznamo zunanjo organizacijo kazenskega sodstva (vrste sodišč in njihove pristojnosti v kazenskem postopku) ter notranjo organizacijo in poslovanje sodišč od organizacije sodne uprave in sodne pisarne, vrste in sestave spisov, vpisnike in druge pomožne evidencije ter sistem odlaganja in označevanja spisov. Nadalje je govora o ostalih subjektivnih postopkih, to je o pristojnostih in organizaciji državnega pravdnštva in o položaju zasebnih tožilcev ter obdolžencev in njihovih zagovornikov.

Kar sedem poglavij je posvečenih vrstam kazenskega postopka, ker je poznavanje le-teh ključ za razumevanje spisovnega gradiva, ki se nahaja v kazenskih spisih. Razložen je red kazenski postopek zaradi hudodelstev in prekrškov od uvodnih poizvedb in uvodne preiskave do vložitve obtožnice, priprave na glavno obravnavo in same glavne obravnave pri sodnih zhorih prve stopnje in pri porotnih sodiščih. Za prestopke, ki so hili v pristojnosti okrajnih sodišč, je

postopek obsegal le predhodni postopek in glavno obravnavo.

Sledijo poglavja o pravnih sredstvih oziroma o procesnih dejanjih, dovoljenih prizadetim osebam za izpodbijanje sodnih odločb. Govora je o rednih pravnih sredstvih (zoper sodbe zbornih sodišč prve stopnje in porotnih sodišč ter zoper sodbe okrajnih sodišč) in o izrednih pravnih sredstvih (obnova postopka, izredna revizija in ničnostna pritožba za varstvo zakonitosti).

V zvezi s kazenskim postopkom je opisan še postopek proti odsotnim in pobeglim storilecem hudodelstev in prekrškov, skrajšani ali mandatni postopek ter postopki iz meddržavnih pogodb. Osrednji sklop poglavij se zaključuje s predstavitev kazenskega materialnega prava oziroma avstrijskega kazenskega zakona o hudodelstvih, pregreških in prestopkih iz leta 1852 z vsemi kasnejšimi spremembami in s tiskovnimi zadevami kot posebnimi kaznivimi dejanji.

Tretji vsebinski sklop - arhivistični - predstavlja 18. in 19. poglavje o kazenskih zadevah obravnavane časa kot arhivskem gradivu v slovenskih arhivih in vzrokih za skromne količine ohranjenega gradiva. Če razumemo kazensko pravo, tako materialno kot procesno, se lahko le strinjamo z načinom urejanja in popisovanja arhivskega gradiva kot ga je avtorica predstavila, obrazložila oziroma predlagala.

Celotno delo zaokrožijo zaključna štiri poglavja z opombami, viri in literaturo.

Skratka, pred nami je delo, ki ga noben arhivist pri svojem delu na gradivu s področja kazenskega prava v obdobju od 1873 do leta 1929 ne sme prezreti, ker je v njem vse, kar mora če že ne vedeti, pa vsaj v polni meri upoštevati.

Žarko Bizjak

Vladimir Sunčič, Komisija za agrarne operacije, 1885-1945, tretji del, Sp-Ž, Ljubljana, 1994, strani 913-1440

Po preteku dveh let je izšel 3. del inventarja Komisije za agrarne operacije 1885-1945, črka Sp-Ž, ki ga je izdal Arhiv Republike Slovenije. Ta zvezek obsega strani 913-1440, in sicer dosjeje od številke 1495-2499. Gradivo teh dosjejev je vloženo v arhivske škatle od zaporedne številke 169-265. Prvotni načrt inventarja je obsegal 3 dele, ker pa v inventarni popisu ni zajeto gradivo območja nekdanje Notranjske, ki je bilo leta 1929 izročeno Kraljevini Italiji in je bilo v skladu z mirovno pogodbo iz leta 1947 vrnjeno Sloveniji, bo treba pripraviti še 4. del tega inventarja.

Tretji del inventarja Komisije za agrarne operacije v Ljubljani po vsebini nekoliko odstopa od prvih dveh delov in vsebuje: seznam sodnih okrajev z agrarnimi

operacijami (str. 915-922), popis agrarnih operacij (str. 923-1393), kazalo krajev s številko in imenom kraja agrarne operacije (str. 1395-1424), kazalo katastrskih občin s številkami dosjejev agrarnih operacij (str. 1425-1436), popravek (str. 1437) in zahvalo avtorja (str. 1438).

Osrednji in najpomembnejši del inventarja predstavlja popis arhivskega gradiva agrarnih operacij, vložnega v 96 arhivskih škatel. Že v naslovu je navedeno, da popis obsega agrarne operacije do črke Sp-Ž (dosjeji števil. 1495-2109), gradivo agrarnih operacij pravnih oseb, ki so hile udeležene v agrarnih operacijah (dosjeji števil. 2110-2119), gradivo agrarnih operacij, ki spadajo k splošnim spisom (dosjeji števil. 2160-2197), agrarne operacije, ki so odpadle (dosjeji števil. 2198-2221) ter gradivo Komisije za agrarne operacije, ki se je našlo pri inventuri skladišč Arhiva Republike Slovenije leta 1993 (dosjeji števil. 2246-2488). Del gradiva, najdenega ob inventuri 1993, predstavlja samostojne dosjeje, ki bi se jih moralo uvrstiti v vrstni red dosjejev v 3. delu inventarja, del gradiva pa se nanaša na dosjeje, ki so navedeni v 1. in 2. delu inventarja. Vladimir Sunčič je pri navedbi dosjejev povezavo tega gradiva z dosjeji v 1. in 2. delu inventarja posebej navedel.

Poleg gradiva agrarnih operacij vsebuje 3. del inventarja tudi t.i. splošno arhivsko gradivo, ki je nastalo z administrativnim in tehničnim poslovanjem Komisije za agrarne operacije. To gradivo obsega: zapisnike sej Komisije za agrarne operacije 1915-1939 (dosje števil. 2121), dopise, okrožnice, obvestila, razglase, poročila, referate komisarjev (dosjeji števil. 2122-2148), gradivo, navedeno kot splošno-katastrski podatki (dosjeji števil. 2149-2159), odpadli katastrski spisi (dosje števil. 2222), dnevnik opravljenega dela agrarnih zemljemercev v letih 1933-1939 (dosje števil. 2223), melioracija planin 1907-1930 (dosje števil. 2224, 2225), vprašalne pole za planine 1923-1927 (dosje števil. 2226), sumarni planinski zapisniki (dosje števil. 2227), projekti o izmenjavi in dopolnitvi zakona o gozdovih 21. 12. 1929 (dosje števil. 2229), osnutek zakona o komasaciji 27. 7. 1934 (dosje števil. 2230), komisija za proučitev vzrokov, ki pospešujejo razdiralno moč Savinje (dosje števil. 2231), poročila geometrov (dosje števil. 2232), tehnična navodila za izgradnjo gnojišč, gnojnih jam, ki sta jih izdala sreski poglavar v Brežicah in kmetijski oddelek ljubljanskega oblastnega odbora (dosje števil. 2236), projekti zgradb na planinah (dosje števil. 2237), proračun (dosje števil. 2239), poslovna poročila (dosje števil. 2240), razno (dosje števil. 2241, 2242), triangulacijske meritve (dosjeji števil. 2243-2245), seznam potrjenih uredbnih, delitvenih načrtov in glavnih spisov 3. 8. 1944 (dosje števil. 2233), delovodniki komisarja za agrarne operacije in sezname agrarnih operacij (dosjeji števil. 2489-2499).

V inventarju je zajeto tudi arhivsko gradivo, ki ni nastalo z delovanjem Komisije za agrarne operacije. Tu gre za neznatno del gradiva Komisije za odkup in

uravnavo zemljiških bremen za Gornji Grad (dosje števil. 2120), delovodnik Komisije za odkup in uravnavo zemljiških bremen za leto 1919 (dosje števil. 2499), podatke o uslužbencih, zaposlenih pri katastrskih upravah (dosje števil. 2228), nastalih pri Finančni direkciji v Ljubljani, personalne liste zaposlenih pri davčnih upravah; številčno stanje davčnega osebja v času 1. 9. 1937 - 30. 10. 1940 (dosje števil. 2234), nastalih pri Finančni direkciji v Ljubljani, personalna mapa Viljema Puticka, višjega stavbnega komisarja (dosje števil. 2235) in za spise Pokrajinske zveze delodajalcev, Združenja kmetovalcev Ljubljanske pokrajine v letu 1942 (dosje števil. 2238). Zakaj je Vladimir Sunčič navedeno gradivo zaključil v inventar fonda Komisije za agrarne operacije, ni pojasnil.

V 3. delu inventarja je arhivsko gradivo agrarnih operacij popisano v petih sklopih. Prvi sklop obsega dosjeje agrarnih operacij do črke Sp-Ž (dosjeji števil. 1495-2109), drugi sklop so agrarne operacije pravnih oseb (dosjeji števil. 2110-2119), tretji sklop so agrarne operacije, ki spadajo k splošnim spisom (dosjeji števil. 2160-2197), četrti sklop tvorijo agrarne operacije, ki so odpadle (dosjeji števil. 2198-2221), peti sklop pa predstavlja gradivo Komisije za agrarne operacije, ki se je našlo pri inventuri v skladiščih Arhiva Republike Slovenije v letu 1993 (dosjeji števil. 2246-2488).

Iz popisa dosjejev je razvidno, da se največ agrarnih operacij nanaša na nadrobno delitev zemljišč in uredba užitinskih ter gospodarskih pravic. To so dosjeji, ki so označeni s signaturno črkovno oznako RU ali pa le s številčno signaturno oznako ter v redkih primerih s črkovno signaturno oznako NDZ. Dosjeji s signaturno oznako NU zadevajo ureditev naravnih užitinskih pravic, dosjeji s signaturno oznako PL se nanašajo na planine in izboljšanja stanja planin. Dosjeji s signaturno oznako MEL zadevajo melioracijo, dosjeji s signaturno oznako ZL pa na zložbe oziroma komasacijo zemljišč.

Spisi komisije za agrarne operacije nam dokumentirajo nekdanje stanje naših naselij s posebnim ozirom na upravljanje s skupno vaško zemljo. Inštitut vaške skupnosti je imel skupna zemljišča v okviru samega naselja, v nekoliko oddaljenih gmajnah ter v območju hribov in srednjegorskih planin. Skupna zemljišča v vasi in neposredni vaški okolici so večinoma izkoriščali za pašo živine skozi vse leto od meseca aprila do novembra, planine so izkoriščali za pašo živine v polletnih mesecih, v manjši meri pa tudi za senožeti. Skupnih vaških zemljišč ni bilo možno izkoriščati v individualne namene, zato se je lastninsko stanje skupne vaške zemlje ohranilo skozi stoletja v prvotni obliki gospodarjenja in upravljanja. Do spreminjanja takega stanja je prišlo šele po sprejemu Zakona o agrarnih operacijah, ko se je začelo razdeljevanje posameznih delov skupnih vaških zemljišč. Do tega je prihajalo zlasti pri kakovostnejših gmajnah, pri čemer so gmajne - pašnike prekvalificirali v travnike, včasih pa celo v njive. Vaška skupna zemljišča so bila interesantna za vse prvotne lastnike. Ko se je z delitvijo kmetij

povečalo število kmetijskih posestnikov, se je večalo število posestnikov - upravičencev do uživanja skupnih vaških zemljišč. Ta pojav je bil končno urejen s postopki v okviru agrarnih operacij. Na planinah so se v okviru agrarnih operacij izvajali postopki v zvezi z naturalnimi užitki, melioracijami in izboljšanjem stanja planin. Velikost užitninske pravice v planini je bila večinoma povezana z velikostjo kmetije upravičenca v ravnini, ki je pomenila pravico do odгона večjega števila glav živine na pašo v planino. Dobro gospodarjenje s planinami je bilo v interesu države, ki je zato podpirala t.i. planinsko gospodarstvo.

Ob izidu I. dela inventarja Komisije za agrarne operacije v Ljubljani je bilo z avtorjem Vladimirjem Sunčičem dogovorjeno, da se zaradi večje preglednosti dosjejev in boljše uporabnosti arhivskega gradiva v tretjem, to je zadnjem delu inventarja, dodajajo še naslednja poglavja: kazalo krajev in kazalo katastrskih občin, v katerih so se vršili postopki agrarnih operacij. Nadalje je bilo še dogovorjeno, da se doda seznam kratic z razlago vsebine agrarne operacije, da se doda seznam starinskih pojmov, ki nastopajo v postopkih agrarnih operacij in se jih v bodoče v korist lepše slovenščine zamenja s sodobnejšimi izrazi. Na koncu 3. dela pa naj bi bil še dodatek vsebinskih, tekstovnih in tiskovnih napak. Vladimir Sunčič se v celoti ni držal omenjenega dogovora in bo treba te pomanjkljivosti dodati v 4. delu tega inventarja.

V 3. delu inventarja je tudi nekaj tiskovnih in tiskarskih napak. Med njimi je omeniti pojem melioracija, pravilno melioracija; med tiskarskimi so na straneh 1319, 1325, 1343 k naslovom poglavij napačno pripisane številke dosjeja agrarne operacije; na strani 1339 pa manjka vsebina za dosje 2241. Nadalje manjkajo v kazalu krajev imena za gradivo dosjejev od št. 2300-2488. Za gradivo, ki ga je po drugi svetovni vojni Italija vrnila Sloveniji, je treba pripraviti 4. del inventarja. Priporočljivo je tudi, da se izdela posebna karta (zemljevid), iz katere bo razvidno, v katerih predelih Slovenije so bili izvedeni postopki agrarnih operacij.

Inventar Komisije za agrarne operacije, ki ga je izdal Arhiv Republike Slovenije v treh delih v letih 1991, 1992, 1994, je objavljen v najbolj aktualnem času, to je v letih boja za denacionalizacijo vaških skupnih zemljišč. Struktura naših vasi in našega podeželja se je v 50-letih, odkar so vaške agrarne skupnosti z nacionalizacijo izgubile svojo večstoletno lastnino tako spremenila, da bo nekdanje posestno stanje našega podeželja in dela urhanskih naselij ostalo dokumentirano le še v arhivskem gradivu te komisije. Vladimir Sunčič je kljub nekaterim navedenim pomanjkljivostim opravil z objavo tega inventarja orjaško in pomembno delo, za kar so mu Arhiv Republike Slovenije, slovenske vaške skupnosti in slovenski uporabniki arhivskega gradiva lahko zelo hvaležni.

Peter Ribnikar

Majda Smole, Vicedomski urad za Kranjsko, 13. stol. - 1747, Cerkvene zadeve, peti del (M-R), Ljubljana 1995, Arhiv Republike Slovenije, 488 strani

Težko je predstavljati peti del inventarja fonda Vicedomski urad za Kranjsko - Cerkvene zadeve, ne da bi ponavljal stvari, ki sem jih povedal že pri predstavitvi prvih štirih zvezkov. Zato se vsem tistim, ki ste nekatere stvari že slišali ali brali, opravičujem.

Za osvežitev spomina naj povem, da je bil vicedomski urad vrhovni deželnokežji finančni urad. V odnosu do cerkve je nadziral upravo temporalij in reševal probleme, ki so nastajali v zvezi s tem. Ohranjeno gradivo vicedomskega urada je tako odraz kompetenc svetne oblasti v cerkvenih zadevah, ali povedano z drugimi besedami: ohranjeno gradivo nam nudi dragocen vpogled v politiko svetne oblasti do cerkve.

Avtorica je doživela izid le prvih treh delov svojega inventarja, četrta in peti sta izdana iz njene zapuščine in zato nista več avtorizirana. To pomeni, da uredniški odbor, ki je vzel na svoja ramena nehvaležno nalogo, pripraviti za tisk te zajetne zvezke inventarja, ne odgovarja za napake, ki jih je "zakrivila" avtorica, ker ji je zagodel tipkarski škrt, ker teksta morda ni prav razumela, ker kakšnega imena ni prav prebrala in ker se je ob kopieci gradiva, ki ga je morala predelati, preprosto zanašala, da bo določene napake možno popraviti, ko bo svoj tipkopis pripravljala za objavo. Na to moram opozoriti, ker sem ob bežnem listanju inventarja naletel na nekatere napake, ki so tako očitne, da jih je mogoče odpraviti brez primerjav z originalom. Nekatere pa bo mogoče razvozlati šele ob natančnem preverjanju originalnega dokumenta. To moram povedati zato, da se ob uporabi tega inventarja ne bi preveč zanašali zgolj na izpovedno moč posameznih regist. Nekatere podatke bo nujno potrebno dopolniti na podlagi originalnega teksta.

S tem pa ne želim razvrednotiti dela avtorice in še manj dela uredniškega odbora. Opravili so ogromno in nadvse dragoceno delo. Približali so nam enega izmed dragocencijših fondov Arhiva Republike Slovenije. Ti inventarji so postali nepogrešljiv kašipot, ki nam omogoča prvo informacijo o gradivu in kako do tega gradiva sploh priti. Vsak regist je seveda nujno subjektiven. Avtor regista opozori pač na tisto, kar se njemu v tistem trenutku zdi pomembno ali zanimivo. V dokumentih samih pa se mnogokrat skriva mnogo več, kot more to povedati regist. Povzete nikoli ne more v celoti izčrpati vsebine dokumenta, more pa razvneti našo radovednost, da vzamemo dokument, ki nas zanima, v roke in si ga natančno preberemo. To pa je pokojni Majdi Smoletovi dejansko uspelo.

In kaj prinaša peta knjiga inventarja? Naslov nas opozarja, da gre za kraje na Kranjskem, ki se začinjajo na črke M, N, O, P in R. Kraji so seveda navedeni v svoji nemški obliki: Zato najdemo v njeni tudi kraje kot so Velesovo (nemško Michlstätter -